

NATUUR – KINDEREN – BASISCHOOL

Enkele opmerkingen voor schoolbeleid

door Kees Both

Natuurervaringen dragen bij aan het welzijn van kinderen en maken – als ‘educatie’ – deel uit van het curriculum van scholen. Natuur is daarom een facet van schoolbeleid.

Dit artikel geeft een overzicht van de thematiek en wat de taak van scholen daarbij kan zijn. (1)

Educatie en omgevingskwaliteit

De plaats van natuur in het basisonderwijs kan vanuit twee verschillende invalshoeken beschreven worden:

1. Natuur in het curriculum van een school: natuuronderwijs en natuur- en milieueducatie.
2. De bijdrage van natuurervaring/ beleving aan het welzijn, c.q. een evenwichtige ontwikkeling van kinderen. Dit laatste hangt samen met de kwaliteit van de ruimten waarin kinderen opgroeien: de natuurkwaliteit van de buurt en van de school, met name de buitenruimte van de school (1).

De laatste invalshoek zal als eerste besproken worden. Daaraan voorafgaande een korte beschouwing over verantwoordelijkheden van de school.

Verantwoordelijkheid school

Het geluid is steeds vaker te horen: ouders kunnen het niet alleen, de opvoeding van hun kinderen. Ze hebben anderen nodig: de school, sociale netwerken, etc. Het onderwijzen in de school is verknoopt met opvoeden, met leren leven.

Ook de school kan dat niet alleen, maar in samenwerking met de primaire opvoeders, sociale netwerken, jeugdhulpverlening, e.a. In verband hiermee word wel het Afrikaanse spreekwoord geciteerd: ‘It takes a village to raise a child’ (2). De omstandigheden waaronder kinderen opgroeien komen zo ook in beeld. Niet alleen via huisbezoek door leraren, maar ook door bijvoorbeeld aandacht te geven aan mogelijkheden in de buurt voor buitenspel. Zwitserse onderzoekers spreken in dit verband over ‘Aktionsraumsqualität’ – de kwaliteit en verscheidenheid van wat je als kind ergens kunt *doen* en de mate van zelfstandigheid en bewegingsruimte – letterlijk en psychologisch – daarbij. Natuur is daarvan een belangrijk aspect, zoals uit onderzoek blijkt. Zoals we nog zullen zien levert natuur een bijdrage aan het welzijn van kinderen en komt zo in het vizier van de doelen van de ‘brede school’. We moeten ook constateren dat genoemde ‘Aktionsraumsqualität’ door allerlei oorzaken sterk onder druk staat en dat daarom actie geboden is.

Natuur als kwaliteit (3)

Natuur – levend en niet levend – is in dit verband vooral een *procesmatige kwaliteit*: het spontane, oorspronkelijke, creatieve, wilde, vaak onvoorspelbare dat in mindere (zoals in de stad) of meerdere (in een ‘wildernis’ als de Waddenzee) mate aanwezig is, maar nooit afwezig is. Voor kinderen zijn met name relatief wilde plekken belangrijk waar ze kunnen spelen: ‘niemandsländjes’, waar spontaan en direct zintuiglijk contact met planten, dieren, water, grond mogelijk is. De wildheid van zulke plekken resoneert met het nog niet of veel minder vastgelegde of getemde, ‘wilde’, creatieve in kinderen. Dergelijke wilde ländjes in de buurt zijn er steeds minder en er zal gestreden moeten worden voor het behoud ervan. Als alternatief kunnen natuurspeelplaatsen aangelegd worden, in buurten en op schoolterreinen. De laatste kunnen ook dienen als ‘leerlandschap’ ten behoeve van het onderwijs.

Natuur voor kinderen

Natuur is voor kinderen primair doe-natuur, in plaats van natuur om naar te kijken. Grond is om in te graven, bomen zijn om in te klimmen of je achter te verschuilen, bloemen zijn om te plukken, etc.(4).

Algemeen geformuleerd is met name de *openheid* van natuurplekken en – dingen zo aantrekkelijk voor kinderen. Allereerst de openheid in de zin van het niet vastgelegde van de plek en van de materialen die je daar kunt vinden – het is vol met ‘ruw materiaal’, dat je op vele manieren betekenis kunt geven: grond en zand, in combinatie met water, takken – bladeren – vruchten en zaden. Dit in onderscheid van de vele gestandaardiseerde dingen waardoor kinderen zijn omgeven, zoals in constructiemateriaal. Het maken van iets met natuurlijk materiaal – bijvoorbeeld een hut – vraagt om creativiteit en flexibiliteit. Het is in hoge mate ‘luisteren’ naar het materiaal.

Hoogteverschillen, boomstammen die daar liggen, bomen en struiken, wilde planten nodigen uit tot rennen, balanceren en klimmen, waarbij er allerlei onverwachte en niet bedachte variaties zijn waarop je moet leren inspelen (5). Het onvoorspelbare komt ook tot uiting in de dieren die je kunt tegenkomen. Er wordt een beroep gedaan op het kind als onderzoeker. Er zijn steeds nieuwe dingen te ontdekken. Naast verrassing is er ook vertrouwdheid en herhaling, in de seizoenen (6) en geeft natuur ook vele mogelijkheden om je terug te trekken op een plek voor jezelf en verbondenheid met een plek te ontwikkelen, wat ook bijdraagt aan de ontwikkeling van een eigen identiteit. Natuur is bovendien ontspannend, geeft mogelijkheden voor bijkomen van inspannende taken: ‘aandachtsherstel’ (7).

De meeste kinderen kiezen, als ze de keus hebben, voor een natuurrijke plek in plaats van een speeltuin met speeltoestellen, zoals uit onderzoek is gebleken.

De emotionele, intellectuele, sociale en waardenontwikkeling en de verbeeldingskracht worden sterk gestimuleerd door gevarieerde, herhaalde en blijvende contacten met relatief natuurlijke settings en processen (8).

Wat scholen kunnen doen

Voorzover natuur aan de orde komt in scholen is dat binnen het formele leerplan en daarbinnen heeft het vaak een marginale plaats. Natuuronderwijs betekent in veel gevallen begrijpend- studerend lezen over natuur, in plaats van het met alle zintuigen ervaren van natuur. De beschikbare tijd kan vergroot worden als natuur ook wordt verbonden met andere doelen en inhouden – beeldende vorming, taal, maatschappelijke oriëntatie, ook en zelfs rekenen-wiskunde. Het didactische repertoire kan verbreed worden met allerlei vormen van veldwerk en natuurbeheer. De buitenruimte van de school kan ingericht worden als schoolnatuurtuin, waardoor veldwerk en natuurbeheer binnen handbereik zijn (9), naast excursies naar plaatsen verder weg. Participatie van de kinderen bij de verandering van de buitenruimte en de organisatie van het beheer ervan (dus niet alleen bij de uitvoering!) draagt bij aan burgerschapsvorming (10).

De zo heringerichte buitenruimte van scholen kan ook deel uitmaken van de groene speelstructuur van de buurt en onderdeel van de buitenschoolse opvang. Hier komt de relatie tussen natuur en het welzijn van de kinderen weer in beeld.

Het ‘informele’ leerplan van een school – het inrichten van mogelijkheden voor speels, buitenschools leren – is hier in het geding. Een dergelijke ruimte zendt een boodschap uit: hier zijn kinderen en natuur belangrijk (4) en is daarmee ook een visitekaartje van de school wat betreft de waarden en normen van deze school.

Verder kan de school zich samen met anderen inzetten voor natuurrijke speelmogelijkheden in de buurt (11) en met de kinderen onderzoek doen naar de kwaliteit van de buurt voor kinderen.

Het is een onderdeel van de zo noodzakelijke vermaatschappelijking van het onderwijs.

Noten

(1) Dit stuk is beknopt, maar er wordt voor degene die wat dieper wil graven verwezen naar bronnen, met name bronnen die op het internet te vinden zijn.

(2) Micha de Winter – It takes a village to raise a child. Vertrouwen hebben in de jeugd. In: *Mensenkinderen*, januari 2001, p. 8-10. Verder:

-Micha de Winter – *Kinderen als medeburgers. Kinder- en jeugdparticipatie als maatschappelijk opvoedingsperspectief*, De Tijdstroom, Utrecht, 1995

-Micha de Winter – *Beter Maatschappelijk Opvoeden*, Van Gorcum, Assen, 2000

(3) Uitvoeriger hierover: Both, K. (2004b), *Ruimte voor de jeugd en voor de natuur*. Op: www.springzaad.nl

(4) Zie Both, K. (2004/2006), Kinderen lezen het schoolterrein. In: *De Wereld van het Jonge Kind*, februari.

Tevens in: G. Caminada (red.), *Beter buiten spelen*. Baarn: Bekadidact, 2006

In de ecologische psychologie spreekt men in dit kader over 'affordances'. Dit vooralsnog onvertaaltbare woord betekent zowel 'uitdaging' als 'aanbod', zowel vraag als mogelijkheden voor een antwoord op die vraag. Als er bijvoorbeeld gesproken wordt over 'een uitdagende leeromgeving' zijn 'affordances' in het spel..

Zie daarover:

-Both, K. (2005a), Aardekinderen. Leven met en leren over natuur. Zie www.springzaad.nl

-Chawla, L. (2007), *Learning to love the natural world enough to protect it*. Te vinden op:

www.nationaleuitdaging.nl

(5) Zie: Both, K. (2005), Kinderen in beweging. Natuurspeelplaats, schoolnatuurtuin en motorische ontwikkeling. Op: www.springzaad.nl

(6) Met name bladverliezende loofbomen representeren duidelijk de cyclus van de seizoenen.

Zie: Both, K. (2006a), Adopteer een boom. Op: www.jenaplan.nl/ leerkrachten/ontwikkelingen basisonderwijs en het katern Spelend leren dat hierbij hoort, op: www.hjk-online.nl

(7) Zie hierover: Louv, R. (2007), *Het laatste kind in het bos. Hoe wij onze kinderen weer in contact brengen met de natuur*. Utrecht: Jan van Arkel. Zie ook www.laatstekindinhetsbos.nl

En: Both, K. (2007), Natuur als bondgenoot bij zorgverbreding. Op: www.springzaad.nl

(8) Over 'ontwikkelingsstimulansen' uitvoeriger: Both, K. (2005), Aarde-kinderen. Op: www.springzaad.nl

(9) Both, K. (2004) Schoolterrein als natuurnabij leerlandschap – een documentatie. Both, K. (2006), Leve de verscheidenheid! Beide op www.springzaad.nl. Both, K. (2006), De ontwikkeling van schoolnatuurtuinen.

Overzicht van ondersteunende voorwaarden. Op www.nationaleuitdaging.nl

(10) Lobst, S. (2004), Samen doen en samen groeien. Op www.springzaad.nl

(11) Lier, M. van/ W. Leufgen (2007), *Vrij spel voor natuur en kinderen*. Utrecht: Jan van Arkel